

VÎRÂNÎ

(d.??/?-ö.??/?)

tekke şairi

Vîrânî hakkındaki bilgilere ulaşabilen en eski ve bilinen tek kaynak 1129/1716'da yazılan *Demir Baba Velâyet-nâmesi*'dir. Demir Baba ise velâyet-nâmenin yazılışından yaklaşık 50 yıl önce yani 17. yüzyıl ortalarında vefat etmiştir. Demir Baba, velâyet-nâmede geçtiğine göre yaşlılığı döneminde otuz yaşındaki Vîrânî ile karşılaşmıştır. Bu durumda Vîrânî'nin söylenegeldiği gibi 16. yüzyıl değil 17. yüzyıl şairi olduğu kabul edilmelidir. Bu çerçevede Vîrânî hakkında şimdiye kadar söylenegelen Balım Sultan'a (ö. 1516) intisap ettiği/el aldığı (Ergun 1944: 214; Özmen 1998: 429; Dede Baba 2001: 536) teorisi tarihsel olarak mümkün görünmemektedir. Vîrânî'nin Eğriboz adasında doğduğu (Özmen 1998: 429), Necef Bektaşî tekkesinde babalık ettiği ve Şah Abbas (saltanatı 1587-1628) ile görüştüğü (Gölpınarlı 1992: 20; Bayrı 1957: 7) veya Necef'te Hz. Ali'nin türbedarlığını yaptığı (Özmen 1998: 429) kaynakları belirtilmeyen halk söylencelerinden ibaret bilgilerdir.

Vîrânî Abdal talipleriyle birlikte Rumeli'ye geldiğinde Demir Baba'nın şöhretini duyar ve rahatsız olup "Ben varayum da ana erlik nice olur göstereyüm. Anun babalığınun üstüne bir sikke

koyayum.” diyerek Demir Baba’ya gider ve misafir olur. Bir sabah efsun okuyarak Demir Baba’nın tüm hayvanlarını ve çobanlarını gözlerden gizler. Vîrânî Baba, Demir Baba’ya kerametinden dem vurup Demir Baba’dan ya kaybolan hayvanlar ve çobanları ortaya çıkarmasını veya kendisine talebe olmasını alaylı bir şekilde söyler. O esnada Vîrânî’nin gizlediği çobanlardan biri gelir. Vîrânî şaşırır, dili tutulur ve durumu kurtarmak için “Gine esirgedüm yohsa beri yabanda kalmışsınız idi.” der. Çoban ise Demir Baba’nın sayesinde yabanda kalmayacaklarını çünkü onun bir haftadır her gün bir koyun ve yedi somunla onların yanına gittiğini söyler. Vîrânî, Demir Baba’nın bu kerameti karşısında sinirlenir ve “Bre, benüm koyunumdan mı?” diye sorar. Çoban, Demir Baba’nın kendi koyunlarından verdiğini söyler. Vîrânî küçük düşürülmesine kızarsa da Demir Baba ona “Bre çort, çürük Vîrânî gerçekleri vîrânlarda ara lanet hazîne. Vîrânî fikirsüzsün koy a koy.” diye çıkışır (Kılıç vd. 2011: 139-144).

Vîrânî Baba ile Demir Baba’nın tartışmaları bir süre daha devam eder. Vîrânî, Demir Baba’yı tahsil görmemesinden dolayı tenkit ederken Demir Baba kendisinde ilahi bir ilim olduğunu, velilerin gafil olmayacağını söyler. Bu söz üzerine Vîrânî, Demir Baba’yı imtihan eder ve ondan Fetih suresini okumasını ister, Demir Baba okuyup tefsir edince Vîrânî “Bildüm tahkîk veliyyu’l-lâhsun, nûr-ı Muhammed, velâyet-i Ali’sün yâ velî!” derse de altta kalmaz ve Demir Baba’ya abdallarını yarıştırmayı teklif eder. Demir Baba, Vîrânî’ye ilmine güvenmemesini, kendisinin menzilinin Allah’tan bir hidayet olduğunu, yenilenin gitmesi gerekeceğini, yarıştan vaz geçip yanında kalmasını, günde bir Fatıha sahibi olmasını söyler (Kılıç vd. 2011: 144-146). Vîrânî Abdal teklifi geri

çevirir ve abdallarını yarıştırlar. Demir Baba'nın abdalları galip gelince Vîrânî sinirlenir ve Demir Baba'ya meydan okur. Bu sefer ikisi yarışır ve neticede yüz yirmi yaşındaki Demir Baba, otuz yaşlarındaki Vîrânî'yi mağlup eder (Kılıç vd. 2011: 146-148). Vîrânî bu yenilgi üzerine oradan ayrılır ve Otman Baba tekkesine doğru yola çıkar. Gerlova'da Hâfizzâde'nin tekkesine ulaştığında sabah namazını ve öğle namazını orada kılar. Namazdan sonra vefat eder ve mezkur tekkenin avlu kapısı önüne defnedilir (Kılıç vd. 2011: 150).

Demir Baba Velâyet-nâmes'indeki bilgiler elbette Demir Baba lehine sonuçlanacak bir şekilde anlatılmıştır. Demir Baba'nın ekolüyle Hurufiler arasında bazı noktalarda yakınlaşma olsa da bilgi ve ilim tahsilinde önemli farklılıklar olduğu bir gerçektir. Velâyet-nâmedeki bilgiler iki ermişin çekişmelerinden ve birinin diğerinden üstün olmasından ziyade bu iki ekol arasındaki farklılıkları ortaya koyması açısından değerlendirilmelidir. Bu durumda Demir Baba, kalender bir derviş portresi çizerken Hurufî Vîrânî Abdal, Arapça ve Farsça bilen, hakîkat-i şuarâ, Hurufiliğinden mütevellid olsa gerek "kutupluk" davasında bulunan, beraberinde bir çok talebesi bulunan, harfler ilmine vâkîf ve bununla övünen biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nitekim Demir Baba'nın, Vîrânî Abdal'a ayrılırken senlik benlik sevdasından vazgeçmesi gerektiğini, "dişün mürekkebin sil" diyerek ilmi ile övünmemesi gerektiğini söylemesi Vîrânî'nin Hurufiliğe vukufiyeti ve bu yolda tahsil ettiği ilimden dolayıdır. Bilindiği gibi Hurufiler, Fazlullah'ın ortaya koyduğu harfler ilmini bilmemeyi ağır dille eleştirmişlerdir (Usluer 2009: 171-173). Demir Baba'nın, Vîrânî Abdal'a yaptığı tavsiyelerle dolu bu son konuşmasından, söz konusu olan bilginin Hurufilik olduğu

anlaşılmaktadır. Nitekim “Görür misün Sûre-i Fâtiha’da ne kadar harf vardır? Anlardan geçmeyen velî olamaz. İstersen bu kadar suhufla dört kitâbı yutsa kapudan girmeyen içerüde ne var idügün bilmez; bilen âşık da’vâ kılmaz; kimesne kusûrına kalmaz. Eger da’vâ kılsa îmân ile kendi bilür ve mâlün için çekme teşvîş. Eger eslemezsene sana kakırın, sofran dürerin.” (Kılıç vd. 2011: 150) diyerek Vîrânî’ye, Vîrânî’nin anlayacağı usulde tavsiyelerde bulunmuştur.

Vîrânî’nin aslen Nusayri olduğu söylene de (Bayrı 1957: 6) onun “Nusayrîyim” demesi, Ali’nin tanrılığını kabul etmesindedir (Gölpınarlı 1992: 20). Her ne kadar Atalay, Vîrânî’yi Fazlullah, Şeyh Ebu’l Hasan, Emir Gıyaseddin Muhammed, Şeyh Ebu’l Abbas, Seyyid Nesîmî, Muhyiddin Abdal derecesinde Hurufi görmese de (Atalay 1340’dan aktaran Bayrı 1957: 6-7) onun Hurufiliği ve Hurufilikteki derin bilgisi tartışmasız bir gerçektir.

Hurufi felsefesinin dâilîğini yapan Vîrânî, Hurufiliğinin yanında kendisini Rum Abdal ve Kalender (Bayrı 1957: 215, 219, 240, 252, 266 vd.) olarak tanımlamıştır. *Dîvân*’ında başta On iki İmamlar olmak üzere, Fazlullah, Kızıl Velî, Hacı Bektaş Velî, Şücâ Baba, Abdal Musa, Şah Ganî, Hamza Baba, Beybaba gibi din büyükleri de anılmıştır.

1. *Dîvân: Demir Baba Velâyet-nâmesi*’ne göre otuzlu yaşlarında ölen Vîrânî Abdal, şiirlerini oldukça genç bir yaşta yazmıştır. *Dîvân*’daki şiirlerin neredeyse tamamı aruz ile yazılmıştır. Vîrânî Abdal’ın şiirlerinde, Hz. Ali’nin yer yer ulûhiyetine varan yüceliği, On iki İmam, On dört Masum ve Hurufilik felsefesinin temel öğretileri dile getirilmiştir. Vîrânî’nin *Dîvân*’ının bilinen on sekiz nüshası vardır, en eskisi 1225/1810 tarihlidir ve Millî Kütüphane,

Yazmalar Koleksiyonu, A 9593'te bulunmaktadır. *Dîvan*'ın M. Hayri Bayrı tarafından neşri 1957 yılında yapılmıştır.

2. *Risâle*: Mensur yazılmış bu eserin yazma nüshaları kataloglara, *Risâle-i Vîrânî Baba*, *Risâle-i Vîrân Abdal*, *Risâle-i Vîrânî*, *Vîrânî Baba Risâlesi*, *Vîrânî Abdal Risâlesi*, *Risâle-i Fakr*, *Fakrnâme*, *Risâle-i Tasavvuf*, *Kitâbu't-tasavvuf*, *Bilmek Risâlesi*, *Kitâb-ı Ahvâl-i Sûfiye*, *Nazm u Nesr-i Vîrânî Baba*, *İrşâdnâme* gibi isimlerle girmiştir ve hepsi aynı eserdir. Bu eserin kütüphanelerde tespit edebildiğimiz kırk yedi nüshası vardır. Bunlardan öne çıkanlar İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, Türkçe Yazmalar, no. 656/3, vr. 93b-120b ve Millî Kütüphane, Yazmalar A, no. 3333/1, vr. 1b-25b'de bulunmaktadır.

Vîrânî'nin bu risâlesi, Alevi-Bektaşî inancı ile Hurufiliğin birbirine en yakın olduğu, birbirinden etkilendiğini söyleyegeldiğimiz bu iki sistemin birleştirildiği ve bir arada dile getirildiği bir eserdir. Risâlede işlenen konular belli bir düzeni takip etmemekle birlikte bazı temel fikirler çevresinde örgülenmiştir. Vîrânî Abdal'ın eserindeki konular üç çerçeve içerisinde incelenebilir: Tasavvufla ilgili olanlar, Tarikat erkânı ve ahlak ile ilgili olanlar ve hurufilikle ilgili olanlar.

Risâle ilk olarak *Nazm u Nesr-i Hazret-i Vîrânî Baba* adıyla basılmıştır (1873). Devamında, Adil Ali Atalay Vaktidolu *Vîrânî Divanı* ve *Risalesi* başlığıyla (1998), Osman Eğri tarafından *İlm-i Câvidân* ismiyle (2008) yayımlanmış, Bihter Ünal (2006) ve Perihan Kaya (2009) da yüksek lisans tezi olarak neşretmiştir.

Vîrânî Abdal, manzum ve mensur eserinde Hurufî felsefesinin temel argümanları yanında, Hz. Muhammed ile Hz. Ali arasındaki ilişkiyi, On iki İmamı, Alevi-Bektaşî inanç perspektifinden

değerlendirerek Hurufiliğe göre yorumlamıştır. Vîrânî Abdal, aynı hakikat olan Ali ve Muhammed'in uluhiyetin bir yansıması olduğunu, daha cesurca bir ifadeyle onların uluhiyetini dile getirmiştir. Tasavvufi planda tüm bu yazdıkları onun vahdet-i vücudçu tarafını öne çıkarmaktadır. Eserlerini, takipçisi olduğu Hurufiliği anlatmak ve On iki İmam sevgisini aşılacak için yazdığı açıkça görülmektedir. Vîrânî, her Hurufî düşünür ve şair gibi Arapça ve Farsçaya hakimdir ancak şiirlerinde kullandığı dil sade, halkın anlayabileceği şekilde yazılmıştır. Bazı şiirlerinde görülen tasavvufi coşkunluk ve aşkınlık *Dîvan*'ının tamamına nüfuz etmemiştir. Bu coşkunun görüldüğü şiirler ise, "dönmezem" redifli gazelinde olduğu gibi nazireler yazdığı Nesîmî'yi güçlü bir şekilde anımsatmaktadır. Vîrânî Abdal'ı tekke şiiri açısından önemli kılan diğer bir nokta ise, onun Alevi-Bektaşî inançlarını Hurufilikle başarılı bir şekilde birleştirmesidir.

Kaynakça

Bayrı, Halid (1957). *Virânî Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: Maarif Kitaphanesi.

Dedebaba, Bedri Noyan (2001). *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevilik*. C. 4. Ankara: Ardıç Yay.

Eğri, Osman (2008). *İlm-i Câvidân*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

Ergun, Saadettin Nüzhet (1944). *Bektaşî Şairleri ve Nefesleri*. İstanbul: Maarif Kitaphanesi.

Gölpınarlı, Abdülbaki (1992). *Alevî Bektâşî Nefesleri*. İstanbul: İnkılâp.

Kaya, Perihan (2009). *Fakirname: Virani Baba Risalesi*. Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.

Kılıç, Filiz ve T. Bülbül (hzl.) (2001). *Demir Baba Velâyetnâmesi: İnceleme, Tenkitli Metin*. Ankara: Grafiker.

Özmen, İsmail (1998). *Alevi Bektaşî Şiirleri Antolojisi*. C. 2. Ankara: KB.

Usluer, Fatih (2009). *Hurufilik: İlk Elden Kaynaklarla Doğuşundan İtibaren*. İstanbul: Kabalıcı.

Ünal, Bihter (2006). *Vîrânî Dede Fakr-nâme: İnceleme, Metin, Dizin*. Yüksek Lisans Tezi. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi.

Nazm u Nesr-i Hazret-i Vîrânî Baba (1973). Mısır: Bulak.

Vaktidolu, Adil Ali Atalay (1998). *Vîrânî Divanı ve Risalesi*. İstanbul: Can Yay.

Doç. Dr. Fatih Usluer

Madde Yazım Tarihi: **09.09.2013**

Güncelleme Tarihi:

Eserlerinden Örnekler

Gazel

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Ey yüzü gül bülbül-i gülzâr senden dönmezem

Etmişem kâlû belâ ikrâr senden dönmezem

Sad hezârân taş atar ol yâr için ađyâr bana

La'net ol ađyâra kim ey yâr senden dönmezem

Nâr-ı aşkın germini eyler melâmet gam değil

Nûr olupdur ol bana gülnâr senden dönmezem

Çün beni aşkın giriftâr eyledi bir bende kim

Dü cihânı verseler hep var senden dönmezem

Cismimin her zerresini sad hezârân etseler

Kâilim ben olmađa sad bâr senden dönmezem

Cümle âlem düşmen olsa ey melek-sîmâ cebîn

Kimse hiç kılmaz bana ber-kâr senden dönmezem

Aşkınin Mansûrüyem her dem ene'l-Hak söylerem

Pes ne gamdır ger olam berdâr senden dönmezem

Ölmezem şimden gerü Hak'tır mekânım tâ ebed

Çün seni buldum şeh-i ebrâr senden dönmezem

Cennet ü adn oldu vechin bu Vîrânî hasteye

Her nefes söyler dili dîdâr senden dönmezem

Bayrı, M. Hâlid (1957). *Vîrânî: Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: Maarif Kitaphanesi, 182.

Gazel

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Zâhid-i hodbîni gör Allah bilmez kandadır

Cennetü'l-me'vâyı ister râh bimez kandadır

Ermeyen savm u salâtın remzine ahvâline

Bu perestiş üzre Beytullâh bilmez kandadır

Dalmayan kendi vücûdu ilmîne gavvâs-teg

Bu ne hikmet nakş-ı ilmü'llâh bilmez kandadır

Sûret-i âdemde Hakk'ı görmeyenler âşkâr

Kaldı zulmet içre zâtullah bilmez kandadır

Levh-i mahfuz tılsımın ol ki te'vîl eylemez
Âdemin ayninde vechullah bilmez kandadır

Men arefle cismini her kim ki bünyâd etmedi
Âlem-i ma'nîde arşullah bilmez kandadır

İçmeyen Hızr'ın elinden çeşme-i âb-ı hayât
Ey Vîrânî işte Fazlullah bilmez kandadır

Bayrı, M. Hâlid (1957). *Vîrânî: Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: Maarif Kitaphanesi, 227-228.

Gazel

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Bende-i Fazl-ı Hüdâ vü hem Mustafâ abdâller
Cân u dilden uş muhibb-i Murtazâ abdâller

Âh Hasen zehr-i şehîd ü vah Hüsey'n'im deyüben
Sîneler çâk eyleyüben Kerbelâ abdâller

Âbidîn ü Bâkır u Ca'fer'den irşâd oldular

Sıdk ile ihlâs ile nûr-ı bekâ abdâller

Mûse-i Kâzım Alî Mûsâ Rızâ dergâhına

Yüz sürüp nâz u niyâz ü hem duâ abdâller

Askerî hem Mehdî-i sâhib-zamân'ın aşkına

Cismine dağlar yakıp oldu fenâ abdâller

Verdiler cümle cihânın varlığın yokluğa

Bir deminde girdiler şâh u gedâ abdâller

Âl u evlâd aşkına ser cümlesinden geçtiler

Ana ata cân u mansıb elvedâ abdâller

Uş niyâz eyler Vîrânî ayni cem âşıklara

Tâ edeler yine gül-beng ü bukâ abdâller

Bayrı, M. Hâlid (1957). *Vîrânî: Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: Maarif Kitaphanesi, 215.

Gazel

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Nefsin idrâk etmeyen Rahmân'ı bilmez kimdurur

Nakş-ı zâtın bilmeyen insânı bilmez kimdurur

Kul olup satılmayan elden ele Yûsuf gibi

Hâkim-i Mısr olmayan Ken'ân'ı bilmez kimdurur

Cism içinde cân u dil mir'âtını sâf etmeyen

Görmedi ayne'l-yakîn cânânı bilmez kimdurur

Sedd-i İskender olup zulmet yerağın görmeyen

Âb-ı hayvân içre kim hayvânı bilmez kimdurur

Derde her kim ki giriftâr olmadı Eyyûb gibi

Zahmına em bulmadı Lokmân'ı bilmez kimdurur

Nefs-i ejderhâsını katl etmeyen merdâne var

Sanma ol merdânedir merdâne bilmez kimdurur

Ey Vîrânî ehl-i diller sohbetinde devrimiz

Anlamaz ol Fazl-ı Hak Yezdân'ı bilmez kimdurur

Bayrı, M. Hâlid (1957). ***Vîrânî: Hayatı ve Eserleri***. İstanbul: Maarif Kitaphanesi, 251-252.

 Resimler / Minyatürler Bestelenmiş Eserleri
Seslendirilmiş Eserleri

Resim ve Minyatür Bulunmamaktadır.

Köklü geçmişten güçlü geleceğe...

